

Programma-informatie

Giuseppe Verdi

Messa di Requiem

Utrechts Studenten Koor & Orkest
najaar 2017

Inhoudsopgave

Interview met Jeanette van Schaijk	p. 2
Giuseppe Verdi	p. 4
Over de katholieke dodenmis	p. 6
Messa da Requiem	p. 7
<i>Viva Verdi!</i> De Italiaanse eenwording	p. 9
Interview met Leon van Liere	p. 12

Interview: Jeannette van Schaik

Wat is dat Libera me toch mooi. Vooral als in maat 132 het beginmotief door het koor wordt ingezet met de sopraansoliste in de lead. Maar knijp jij niet ook je billen samen voor maat 170 in spanning of ze die hoge bes wel haalt? En dan ook nog eens pianississimo?! Ontspan je musculus gluteus maximus maar, want dat is de favoriete noot van onze sopraansoliste Jeannette van Schaik!

Hoe begon jouw zangcarrière?

Dat is een best lang verhaal, want het begon al heel vroeg. Mijn moeder deed mij op een kleuterkoor. Dat vond ik dermate leuk dat ik daarna toelating heb gedaan op de Koorschool St. Bavo in Haarlem. Dat is een basisschool - groep 5 t/m 8 - met speciaal muziekonderwijs. Je hebt dan alle normale rekenlessen, maar ook een uur koorzingen per dag. Dat werd dan afgewisseld, dan gingen de meisjes zingen en de jongens rekenen, en daarna andersom. Gilles was daar in die tijd muziekdocent en dirigent, dus ik ken hem al heel lang. Bij mijn allereerste tournee naar het buitenland, naar Slowakije, was Gilles mee als dirigent. Ik was toen zeven of acht jaar.

*"Dus Gilles en ik go way
back"*

Toen ik de eerste keer het kinderkoor zong in de Matthäus-Passion in het Concertgebouw en de damessolisten in die mooie grote jurken van de trap zag komen was ik verkocht, dat wilde ik ook! Uiteindelijk heb ik op mijn twaalfde privéangles genomen en ben ik op mijn achttiende gaan auditeren voor het conservatorium. Na eerst twee jaar vooropleiding voor jong talent heb ik uiteindelijk mijn bachelor Klassieke zang aan het Conservatorium van Amsterdam cum laude afgerond. En afgelopen zomer ben ik afgestudeerd aan de Dutch National Opera Academy.

Mis je het zingen in een koor?

Nee, eigenlijk niet. Ik heb vroeger in de Haarlem Voices gezeten, in een close harmonykoor en ik had ook mijn eigen ensemble. Maar ik wist eigenlijk al heel

snel dat ik solist wilde worden. Op een gegeven moment begint je stem zich ook zo te ontwikkelen dat het mengen met andere zangers steeds moeilijker wordt. Dus ik heb er bewust voor gekozen het koorleven achter me te laten, maar het blijft wel altijd een deel van mij en mijn muzikale achtergrond.

Wat is je favoriete passage uit het Requiem?

Ja, dat is natuurlijk het Libera me. Ook omdat de sopraan daar zo'n grote mooie rol in heeft. Vooral in het midden als dat pianissimo 'requiem aeternam' zo verstillend in het koor klinkt en de sopraan daar die prachtige melodie boven heeft. En als het koor weer losbarst in het Dies irae krijg ik altijd enorm kippenvel. Het is bijna een soort opera onder de oratoria, wat mij de ruimte geeft om alles uit mijn stem te halen.

Vaak wordt dit gezongen door dramatische sopranen (dat is een stemvak in het zangjargon en gaat dus niet per se over emotionele ontvlambaarheid). Daardoor is het vaak heel moeilijk om die hoge noten heel zacht te zingen, maar dat is juist een van mijn sterke kanten. Die hoge bes in het Libera me? Dat is mijn favoriet. Ik heb bijna alle oratoria die er bestaan voor sopraan solo wel al gezongen, maar deze nog niet. En dit is ook wel een stap verder. Het is echt wel een groot stuk waar je niet maar één of twee aria's hebt. Qua stamina, het uithoudingsvermogen van je stem, is dit echt next level. Ik leer muziek vrij snel, dus de noten heb ik er in één dag wel in zitten, maar omdat dit stuk zo'n ongelooflijk uithoudingsvermogen vergt, ben ik er al een aantal maanden mee bezig om het in mijn lijf te krijgen. Het werd me ook aangeraden door collega's om tijdig te beginnen.

Heb je een tip voor het koor?

Wat een gevaar is met dit stuk, omdat het zo dramatisch is, is dat je in die fortissimo's verhardt in je adem en in je stem. Je moet zorgen dat je adem in elke expressie blijft stromen. Als je bijvoorbeeld boos zingt, dan verstijft je vaak. In de meest dramatische passages, maar ook in de piano melodieën moet die adem blijven stromen. Je laat je natuurlijk heel snel meeslepen door zo'n orkest dat eraan komt roffelen samen met het gigantische koor, waardoor je het even extra hard gaat aanzetten.

Mijn ervaring met studentenkoren en -orkesten is altijd heel goed, omdat iedereen extreem gemotiveerd en enthousiast is en er heel veel plezier in heeft. En het is natuurlijk leuk dat de meeste mensen ook van mijn leeftijd zijn.

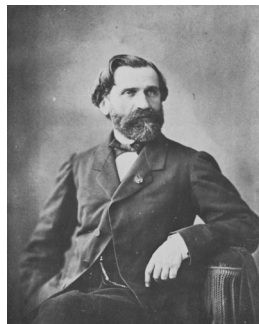
Giuseppe Verdi

Van afwijzing conservatorium tot operacomponist bij uitstek

In 1813 werd in het dorpje Le Roncole een van de meest beroemde Italiaanse componisten geboren. Giuseppe Verdi zou later door zowel zijn persoonlijkheid als door zijn muziek vele mensen verbinden. Hoewel hij afkomstig was uit een gezin van een herbergier en zijdespinster, werd hij door beide ouders gestimuleerd om te musiceren en zo kreeg hij op twaalfjarige leeftijd lessen van Ferdinando Provesi, directeur van de muziekschool en het filharmonisch orkest in Busseto, een plaats vlakbij Milaan.

In Milaan wilde Verdi verder studeren. Hij deed toelatingsexamen voor het conservatorium, maar werd afgewezen vanwege zijn pianotechniek en het feit dat hij zich met zijn achttien jaar boven de algemene toelatingsleeftijd bevond. Ondanks deze tegenslag begon hij aan een privéstudie in Milaan bij Vincenzo Lavigna en dit wierp zijn vruchten af.

In 1839 werd zijn eerste opera opgevoerd in La Scala in Milaan. De opera *Rochester*, ook wel *Oberto, Conte di San Bonafacio*, werd redelijk goed ontvangen en Verdi componeerde hierna vele opera's. Het schrijven van deze opera's ging niet altijd van een leien dakje. Tijdens het schrijven van zijn tweede opera overleed zijn vrouw Margherita Barezzi en de opera was wellicht mede hierdoor een fiasco. Ook zijn latere *La Traviata* (1853) was niet meteen de operahit die het tegenwoordig is.

Het duurde enige tijd voordat Verdi na zijn tweede opera opnieuw ging componeren. Deze keer de opera *Nabucco* (1841), gebaseerd op de Bijbelse verhalen van Jeremiah en Daniel, waarmee hij zijn faam officieel vestigde. Hierna kreeg hij de smaak te pakken en hij produceerde in elf jaar ongeveer 16 opera's, die tot op de dag van vandaag worden uitgevoerd. Zo schreef hij na *Nabucco* zijn opera's *Rigoletto* (1851), *Il trovatore* (1853) en *La Traviata*. Na jaren van continue productie, componeerde hij in de volgende 18 jaar slechts

zes opera's, waaronder *La forza del destino* (1862), *Don Carlos* (1867) en *Aida* (1871) en legde hij zich toe op het reviseren van zijn voorgaande opera's. Daarnaast werd hij in 1861 actief in het politieke leven.

Na *Aida* verscheen er lange tijd geen opera van Verdi's hand. Had Verdi genoeg van het componeren en had hij zich geheel toegelegd op politiek? Nee, componeren was en bleef zijn passie. Hij componeerde zijn *Messa da Requiem* (1874) en zijn laatste opera's *Otello* (1887) en *Falstaff* (1893). Tijdens zijn laatste levensjaren legde hij zich toe op twee projecten. Hij liet een ziekenhuis bouwen in Villanova sull'Arda Piacenza en stichtte een tehuis voor gepensioneerde musici. Verdi overleed op 27 januari 1901, maar zijn muziek zou blijven voortklinken.

Over de katholieke dodenmis

De tekst van het requiem is afkomstig uit de rooms-katholieke requiemmis. Dat is een mis (kerkdienst) bij een begrafenis, opgedragen aan de overledene. In de mis wordt gebeden dat God de dode eeuwige rust (requiem aeternam) zal geven en de zonden van de overledene zal vergeven.

In de rooms-katholieke kerk hebben de meeste missen ongeveer dezelfde vorm, met gezangen op vaste momenten, waarbij sommige gezangen (het zogenaamde *ordinarium*) een vaste tekst hebben en andere (het *proprium*) per gelegenheid wisselen. De requiemmis houdt zich in grote lijnen aan de standaardvorm, maar enkele gezangen uit het ordinarium (het Gloria en de geloofsbelijdenis) ontbreken.

De gezangen van de requiemmis zijn:

<u>Naam gezang</u>	<u>Beginwoorden</u>
Introitus	Requiem aeternam ('Eeuwige rust')
Kyrie eleison	Kyrie eleison ('Heer, ontferm U')
Graduale	Requiem aeternam ('Eeuwige rust')
Tractus	Absolve, Domine ('Verlos, Heer')
Sequens	Dies irae ('Dag van toorn')
Offertorium	Domine Jesu Christe ('Heer Jezus Christus')
Sanctus	Sanctus ('Heilig')
Agnus Dei	Agnus Dei ('Lam Gods')
Communio	Lux aeterna ('Eeuwig licht')

Het Kyrie, het Sanctus en het Agnus Dei zijn gezangen uit het ordinarium en zullen bij sommige Uskieten niet alleen bekend zijn van eerdere requiemprogramma's, maar ook van de Hohe Messe. Wel is de tekst van het Agnus Dei wat gewijzigd; normaal is de tekst een gebed voor vrede en voor ontferming over de aanwezige gelovigen, in het Agnus Dei van de requiemmis wordt gebeden voor eeuwige rust voor de overledene.

De overige gezangen zijn onderdelen van het *proprium*. Net als veel andere componisten heeft Verdi geen muziek voor het Graduale en de Tractus ge-

componeerd. Daarentegen is de sequens *Dies irae* bij Verdi in kleinere stukken geknipt, samen goed voor zo'n 40 minuten aan muziek. In de tekst van het *Dies irae* wordt de *Dag des Oordeels* geschilderd, waardoor deze tekst zich uitstekend leent voor theatrale effecten. Daar maakt Verdi dan ook dankbaar gebruik van, in tegenstelling tot componisten als Fauré en Duruflé, die het heftige *Dies irae* geheel weglieten in hun meer meditatieve, troostrijke requiems.

Er zijn nog twee gezangen die strikt gesproken geen deel uitmaken van de requiem, maar die na de mis gezongen worden en door enkele componisten ook in hun requiem zijn opgenomen. Deze gezangen zijn het *Libera me*, dat na het eind van de mis gezongen wordt, en het *In Paradisum*, dat wordt gezongen bij het wegdragen van de kist. In het *In Paradisum* (niet door Verdi op muziek gezet) wordt gebeden dat de overledene de hemel in zal worden geleid; het *Libera me* is een gebed om de overledene te laten ontkomen aan Gods toorn op de *Dag des Oordeels* en alle overledenen eeuwige rust te geven.

Messa da Requiem

In 1874 verraste Giuseppe Verdi de wereld met een fenomenaal stuk: de *Messa da Requiem*. Het begin van het requiem ontstond echter veel eerder, namelijk met de dood van een andere Italiaanse operacomponist in 1868, Gioacchino Rossini. Verdi keek erg tegen deze componist op; hij zag hem als het laatste, 'goede' toonbeeld van Italië's erfgoed. Hij opperde het idee om ter ere van Rossini samen met andere componisten een requiem te componeren. Een commissie werd opgesteld en delen werden door verschillende componisten ingestuurd. Het idee ging echter niet door en Verdi kreeg zijn deel *Libera me* retour.

De dood van de Italiaanse dichter en schrijver Alessandro Manzoni inspireerde hem in 1873 om het requiem waaraan hij begonnen was af te maken. Dit resulteerde in een grootse dodenmis, gespeeld door groot symfonieorkest, een enorm koor en vier solisten. In 1874 vond de première plaats in de San Marco

kerk in Milaan onder leiding van Verdi zelf. Het meesterwerk werd populair en veel transcripties en arrangementen werden geschreven. In 1875 vond er zelfs een minitournee plaats door Europa.

Enige kritiek was er wel, en bestaat nog steeds tot op de dag van vandaag. Dat Verdi's requiem dramatisch is, staat buiten kijf, maar volgens sommigen is het zelfs zo dramatisch dat het aandoet als een opera, hoewel het de belangrijkste kenmerken van plot en enscenering mist. Hier draagt ook de rol die de solisten innemen aan bij. Aan de andere kant waren velen het erover eens dat het ook geen kerkelijk werk was en niet geschikt was voor in de mis. Het stuk is uiteindelijk inderdaad alleen tijdens de première in de kerk opgevoerd, en is daarna in de concertzaal te horen geweest.

Het requiem bestaat uit delen en materiaal die Verdi al eerder had gecomponeerd. Uiteraard het *Libera me*, dat hij voor het requiem voor Rossini had geschreven, maar ook het thema van het *Dies irae* baseerde hij op een duet dat hij had geschreven voor *Don Carlos*, maar waarvan de première nooit had plaatsgevonden. Belangrijk bij de werkwijze van Verdi was dat hij eerst de noten op papier wilde hebben, het 'skeleton', en daarna pas naar de bezetting en orkestratie keek.

Een belangrijk en nieuw aspect aan het requiem van Verdi waren de solisten. Niet zozeer het feit dat er solisten werden ingezet, want dat deden Mozart, Schumann, Gossec en Berlioz ook in hun requiems respectievelijk *Grande messe des morts*. Nieuw was dat er volledige delen alleen aan solisten of een deel van de solisten werden toegekend. Bovendien lijken de solisten soms een persoonlijkheid aan te nemen en in gesprek te gaan met het koor. Een ander prachtig en bijzonder deel is het *Tuba mirum*, waar vier trompetten off-stage spelen.

Geniet van alle drama en emotie die dit krachtige en heftige werk teweeg brengt, zonder de aandacht voor alle bijzondere details te verliezen.

Viva Verdi! De Italiaanse eenwording

Het overgrote deel van de premières van Verdi's opera's vond niet plaats in Italië. Nee, zij vonden plaats in een van de vele vorstendommen, graafschappen en stadstaatjes die slechts de Italiaanse taal gemeenschappelijk hadden. Al aan het einde van de achttiende eeuw ontstond het verlangen om alle Italiaans sprekende gebieden met elkaar te verenigen tot één Italië: één natiestaat voor één volk, gedefinieerd door taal en cultuur. De aspiraties van literatoren sloegen over op politici en gewone burgers, terwijl het verzet vanuit de deelgebiedjes steeds minder krachtig werd.

Het streven naar Italiaanse eenwording heeft de naam *Risorgimento* gekregen, 'opleving'. Deze term heeft behalve een politieke ook een sterke culturele connotatie: *Risorgimento* duidt niet alleen de eenwording van Italië aan, maar ook de eenwording van de Italianen. Je kunt wel een nieuw land maken, maar daarmee heb je nog geen nieuwe burgers gemaakt.

Risorgimento politiek

De architect van het *Risorgimento* was de uit Piëmont-Sardinië afkomstige Camillo Benso di Cavour (1810-1861). Dit noordwestelijk gelegen koninkrijkje bezat een enorm economisch en militair overwicht ten opzichte van de andere delen van het Italiaans schiereiland. Het was dan ook niet meer dan logisch dat Victor Emanuel II (1820-1878) van Piëmont-Sardinië op 17 maart 1861 tot koning van Italië gekroond werd.

Italië in 1848

Zoals op afbeelding 2 te zien is, was Rome en het gebied daaromheen nog geen onderdeel van het nieuwe koninkrijk. De paus wilde van eenwording immers niets weten. Een gewaagde opstelling, want Rome was uiteraard de gedoodverfde hoofdstad. Het zou echter nog tot 20 september 1870 duren

vooreer de legers van het koninkrijk Italië door de Porta Pia marcheerden en de stad innamen.

Risorgimento cultureel

Toen Italië eenmaal verenigd was zette de staat alles in het werk een nationale, burgerlijke identiteit te creëren, los van religie of gevoelens van lokale trots. Enerzijds was dit streven zichtbaar in architectonische ondernemingen, zoals de bouw van het Justitiepaleis tussen 1889 en 1911, niet zonder reden vlakbij het Vaticaan: een burgerlijke tempel als pendant van een religieuze tempel.

Anderzijds moest ook de openbare ruimte eraan geloven. Zij werd het podium voor marsen, verkiezingsbijeenkomsten en andere nationale manifestaties. Een derde pijler van deze nationalistische politiek was het modern imperialisme. Wilde Italië zich kunnen meten met de andere West-Europese mogendheden, dan moest het over koloniën beschikken, uiteraard met enthousiaste en verenigde steun van de complete bevolking.

Verdi

Verdi was zelf een nationalist van het eerste uur en zag het als zijn plicht het sentiment van *Risorgimento* met zijn composities te voeden. Een mooi voorbeeld is de volgende strofe die in de opera *La Battaglia di Legnano* (Rome, 1849) wordt uitgesproken:

Italië in 1861. Het nieuwe koninkrijk (roze) verliest wat gebieden (groen), maar weet een hoop toe te voegen (oranje). De overige gebieden (rood en blauwgroen) volgen in 1870.

Het Justitiepaleis in Rome.

Viva Italia forte ed una,
Colla spada e col pensier,
Questo suol che a noi fu cuna,
sarà la tomba dello stranier!

Leve Italië sterk en één,
Met het zwaard en met de gedachte,
Deze grond die voor ons de wieg was,
Zal de tombe zijn der vreemdeling.

Behalve componist was Verdi ook parlementariër: al in 1861 had Cavour hem gevraagd zitting te nemen in het nieuwe, nationale parlement. Een slimme keuze, want welke Italiaan, uit het Noorden of uit het Zuiden, hield er nou niet van Verdi? Op deze manier kon Verdi uitgroeien tot de stamvader van de Italiaanse muziek. Dat blijkt des te meer uit de gevleugelde uitroep ‘Viva Verdi!’, die tijdens het Risorgimento dikwijls uit de kelen weerklonk, waarbij ‘Verdi’ tegelijkertijd een afkorting was van de woorden ‘Vittorio Emmanuele Rè d’Italia’, Victor Emanuel koning van Italië.

Verdi’s persoon en Verdi’s muziek bonden mensen samen. Sterker nog, ‘Verdi’ werd een begrip, haast synoniem aan het begrip ‘Italië’. Toen Verdi in januari 1901 stierf en een kwart miljoen mensen de straat op ging op de klanken van het slavenkoor uit de opera Nabucco, was dat niet alleen als eerbetoon aan de grote componist, maar ook een eerbetoon aan hun jonge vaderland.

Interview: Leon van Liere

Leon van Liere mag het solistenspits afbijten met dat heerlijke motiefje beginnend op maat 78. Men want to be him, girls want to be with him. Daarom heeft de Pico speciaal voor de Uskiet een interview afgenomen met deze gezant van de solistenwereld die is neergedaald tot het USKO. Wat blijkt? Leon heeft veel gemeen met de gemiddelde Arno Usko en Margriet Uskiet.

Hoe ben je in dit vak terecht gekomen?

Ik studeerde eerst bouwkunde in Delft, maar ik vond zingen eigenlijk veel leuker. Ik ben daarom gaan zingen bij Krashna Musika, wat toen onder leiding van Gilles stond. Bij de auditie was Gilles erg enthousiast en dat heeft me een goed gevoel gegeven. Hij adviseerde mij ook om bij het kamerkoor te gaan zingen. Hij bedoelde waarschijnlijk het kamerkoor van Krashna, maar ik ben gaan auditeren bij het Nederlands Studenten Kamerkoor en daar werd ik ook aangenomen. Meteen daarna ben ik naar het conservatorium gegaan. Het enige wat ik van de bouwkundeopleiding heb overgehouden is mijn propedeuse... In totaal heb ik toch wel 10 jaar ingeschreven gestaan.

Tijdens mijn opleiding kwam ik bij een impresariaat in de kaartenbak door een oratoriumconcert. Toen ik net afgestudeerd was, was er opeens een dag van tevoren tijdens de passietijd een tenor ziek. Het impresariaat ging toen zoeken in hun bestand naar een tenor en ze vonden mij. En ik had tijd! Vanaf toen ging ik samen met dat impresariaat verder werken aan mijn toekomst.

“Gilles heeft aan de wieg gestaan van mijn carrière”

Zing je als solist graag stukken waar ook koor bij zit?

Niet per se. Opera zingen vind ik heel leuk, en daar zit niet altijd koor in. In het requiem van Verdi heb je ook van die solistenensembletjes, waar het ook wel spannend is of dat wel goed gaat. Ik vind het dan de sport om daar een mooie ensembleklank te maken.

Als solist door het koor heen of met het koor meezingen vind ik ook wel erg leuk. Vooral in het laatste deel van de Sint Nicolas-cantate van Britten is het echt heel mooi hoe het koor zo homofoon zingt terwijl de solist daar overheen zweeft.

Wat is jouw favoriete passage uit de Messa da Requiem?

Het Tuba mirum, waarin die trompetten beginnen en het dan losbarst met ‘Tuba mirum spargens sonum!’ van de bassen, gevolgd door de rest van het koor en orkest. Dat vind ik erg indrukwekkend en mooi. Verder is het Hostias heel mooi, omdat het hele Offertorium dan gaat stilstaan in het Hostias. Ja, er zijn zoveel mooie stukken, vooral de contrasten tussen dramatiek en verstillings die eigenlijk in ieder deel terugkomen.

Wat is de vervelendste noot?

Nou, ik kan soms wel erg opzien tegen de hoge bes in Ingemisco. Ook de contrasten tussen forte en pianissimo en de morendo's geven wel aan dat Verdi wil dat er grote verschillen in dynamiek in zitten, wat lastig kan zijn. In Ingemisco zit ook een lastige as, maar als die goed zit, kan ik ontspannen voor de rest. Als ik voor die aria al moeilijkheden heb, denk ik eigenlijk ‘Oh, shit!’ Maar het moet geen probleem zijn, dus maak je geen zorgen.

*“Af en toe had ik een soort
out-of-body experience”*

Wat betekent Verdi's Messa da Requiem voor jou?

Een hoogtepunt in de combinatie tussen opera en geestelijke muziek. Koor en orkest worden maximaal benut.

Toen ik begon met zingen had ik een dvd'tje met Pavarotti in zijn jonge jaren en andere goede solisten uit de jaren '60. Voordat ik dit stuk voor het eerst zong, heb ik die dvd echt grijs gedraaid. Ik ken het stuk daardoor zo goed dat het af en toe bijna vanzelf ging. Toen ik het voor het eerst zong was dat in de Dom van Utrecht. Daar hoef je helemaal niets te doen om een beetje geluid te krijgen. Het klinkt misschien heel suf, maar af en toe had ik een soort out-of-body experience. Het was alsof ik niet zelf aan het zingen was. Ja goed, ook niet alsof Pavarotti aan het zingen was, maar het ging zo vanzelf.

Heb je nog een tip voor de koorzangers om het beste uit hun zangervaring te halen?

Ik zing best wel veel in koren. Dat vind ik altijd wel moeilijk als solist, hoewel ik

ook vind dat het moet kunnen als je gewoon goed op je stem let en het niet forceert. Ik heb nu een coach die me op een hele andere manier naar zingen laat kijken, helemaal niet technisch. Je moet gewoon zorgen dat je instrument gezond is. Dat je goed staat en je tong, huig en keel ontspannen houdt. Dus niet in de hoogte de boel dichtknijpen, zodat je de natuurlijke functie van je stembanden kan toestaan. Je focus moet vooral liggen op de noten en tekst die je zingt, en de emotie die daarachter zit. Dan doet je lichaam vanzelf mee en zorgt het voor de energie die het nodig heeft om de keel te ontlasten.

“Zingen met je oren en genieten!”

Probeer je echt voor te stellen waarom je bepaalde noten zingt. Zorg dat je de spanning en energie in je keel naar je lichaam verplaatst. Een goede houding helpt daar echt bij. Let daarom op je houding en voel de grond onder je voeten. Mijn leraar maakt altijd de vergelijking met een surfplank: je moet de golf onder je echt voelen. Als je teveel achterover hangt vliegt de plank voor je uit.

Programma-informatie 2e jaargang, nr. 1. Uitgave van het Utrechts Studenten Koor en Orkest
Auteurs | Sierk IJsselstein Mulder, Davin Mosterd, Dion Hartmann, Merel Derkx, Nina Maas
Lay-out | Merel Derkx, Stijn Bruning

De Pico (programma-informatiecommissie) bestaat uit:

Sierk IJsselstein Mulder (voorzitter)

Cornelis Bouter

Davin Mosterd

Dion Hartmann

Maaïke van der Wel

Merel Derkx

Nina Maas

Stijn Bruning